

37. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv, fund 56, description 3, file 1212.
38. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv, fund 128, description 4 votch., file 55.
39. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv, fund 128, description 1 KDS, file 101. 128.

УДК 338.246.025:338.43](477.75)

Сацький П. В.*,

кандидат історичних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
Київ, Україна. pavangard@i.ua

ЗМІНИ У СТРУКТУРІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ КРИМУ І ЗАХОДИ ПО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПІВОСТРОВА НА ЕТАПІ ПЕРЕДАЧІ КРИМСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО СКЛАДУ УРСР

Анотація. Досліджена система заходів по виконанню постанови Ради Міністрів УРСР і ЦК КПУ «Про заходи щодо подальшого розвитку сільського господарства, міст і курортів Кримської області» від 26 серпня 1954 р. Постанова спрямовувала республіканські інституції УРСР і кримські обласні інституції на забезпечення умов розвитку сільського господарства на Кримському півострові. Система заходів по розвитку сільського господарства в Криму на 1954 р. й наступні роки визначалась на основі аналізу звітів обласних партійних і виконавчих органів Кримської області, а також планів роботи Держплану УРСР, звітів окремих республіканських урядових і партійних інституцій УРСР, які надходили до ЦК КПУ. Особлива увага звертається на контекст політики ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, яким визначалися напрямки розвитку сільського господарства Криму, зокрема виноградарства і виноробства на півострові. Досліджено також зміни в управлінській структурі, яка мала забезпечувати адміністрування реалізації програм по розвитку сільського господарства в Криму після смерті Й. Сталіна. Особлива увага звертається на стан матеріально-технічного забезпечення урядовими і партійними структурами УРСР сільського господарства Криму в 1954-1955 рр.

Ключові слова: піднесення сільського господарства, виноградарство, садівництво, колгоспи, радгоспи, регіональний підхід до планування, Рада Міністрів УРСР.

Аннотация. Исследована система мероприятий по выполнению постановления Совета Министров УССР и ЦК КПУ «О мерах по дальнейшему развитию сельского хозяйства, городов и курортов Крымской области» от 26 августа 1954 г. Постановление ориентировало республиканские институции УССР и крымские областные институции по обеспечению условий развития сельского хозяйства на Крымском полуострове. Система мероприятий по развитию сельского хозяйства в Крыму на 1954 г. и последующие годы определялась на основе анализа отчетов областных партийных и исполнительных органов Крымской области, а также планов работы Госплана УССР, отчетов отдельных республиканских правительственных и партийных институций УССР., которые поступали в ЦК КПУ. Особое внимание обращается на контекст политики ЦК КПРС и Совета Министров СССР, которым определялись направления развития сельского хозяйства Крыма, в частности виноградарства и виноделия на полуострове. Исследованы изменения в управленчес-

* Satskyi P. V., Ph.D. in History, Associate professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine. pavangard@i.ua

CHANGES IN THE STRUCTURE OF CRIMEA ECONOMIC MANAGEMENT AND MEASURES ON DEVELOPMENT AGRICULTURE OF PENINSULA AT THE STAGE OF TRANSMISSION OF THE CRIMEAN OBLAST TO THE COMPOSITION OF THE Ukrainian SSR

кой структуре, которые должны были обеспечивать администрирование реализации программ по развитию сельского хозяйства в Крыму после смерти И. Сталина. Особое внимание уделяется состоянию материально-технического обеспечения правительственными и партийными структурами УССР сельского хозяйства Крыма в 1954-1955 гг.

Ключевые слова: подъем сельского хозяйства, виноградарство, садоводство, колхозы, совхозы, региональный подход к планированию, Совет Министров УССР.

Abstract. The system of measures upon realization of the Regulation of the Council of Ministers of the UkrSSR and the Central Committee of the Communist Party of Ukraine named "About the measures upon the further development of the agriculture, cities and the recreational areas of the Crimean oblast" from the 26th of August 1954 is analyzed. Regulation oriented republican institutions of the UkrSSR and the Crimean oblast institutions at establishing conditions for the development of agriculture on the Crimean peninsula. The system of measures upon development of agriculture in Crimea for 1954 and next years was defined according analyses of the reports of regional party and the executive organs of the Crimean oblast and also the plans of the work of the State Plan Department of UkrSSR, the reports of some republican governmental and party institutions of the UkrSSR which came to the Central Committee of the Communist Party of Ukraine. A particular attention is paid to the context of the politics of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine and the Council of Ministers of USSR, which identified the directions of the development of agriculture of Crimea, in particular the vine growing and wine making on the peninsula. There are also studied the changes in the management structure which was supposed to guarantee administering of the programs realization related development of agriculture in Crimea after the death of Y. Stalin. Particular attention is paid upon the state of the material-technical ensuring by the governmental and the party structures of UkrSSR of the agriculture in Crimea in 1954-1955.

Key words: rise of agriculture, viticulture, horticulture, collective farms, state farms, regional approach to planning, Council of Ministers of the Ukrainian SSR.

Постановка проблеми. Зміни в СРСР, які мали намір реалізувати наступники Й. Сталіна, не могли бути проведені без отримання вотуму довіри від суспільства, котре сформувало свою ментальність в епоху культу особи. Політика радянського керівництва у післясталінську епоху набуває соціальної спрямованості і, як зазначалося радянськими керівниками, було спрямовано на розбудову соціальної сфери задля забезпечення народу товарами легкої й харчової промисловості [1, арк. 221].

Розвиток сільського господарства і виробництва товарів широкого вжитку для забезпечення заявленого керівництвом СРСР піднесення життєвого рівня суспільства потребував радикальних структурних змін в системі управління. У першу чергу, нагальною була потреба в децентралізації системи управління економікою, де бюрократизації державного апарату. Не менш важливе значення мало більш раціональне регіональне планування розвитку господарства, що потребувало рішучих політичних кроків, зважаючи на намічені зміни в системі управління економікою Радянського Союзу. У цьому контексті важливе значення мало забезпечення умов для розвитку перспективних регіонів завдяки залученню ресурсів із сусідніх більш розвинутих регіонів із більш ефективною системою управління господарством. Прикладом стала передача Криму зі складу РРФСР до складу УРСР у 1954 р.

Головною метою передачі Криму до складу УРСР було те, що півострів складав частину господарського регіону із південними районами УРСР, на чому наголошував на Сесії Верховної Ради СРСР Секретар Президії М. Пегов [2, с. 474]. Крім того слід відзначити, що піднесення господарства Криму відіграло важливе значення у реалізації ряду соціальних ініціатив радянського кері-

вництва. Серед таких — прагнення у 1950-ті рр. змінити структуру споживання суспільством алкоголю із горілчаної на винну, що передбачало зростання виробництва винної продукції.

Ця ініціатива актуалізує питання про розвиток виноградарства і виноробства у всіх регіонах Радянського Союзу, які для цього були кліматично придатними. Крим був дуже сприятливим регіоном для виробництва вина із винограду, фруктів та ягід, а в УРСР була доволі розвинена традиція і технології виноробства і вирощування сировини для цієї харчової галузі. Крим із передачею його до УРСР стає регіоном, котрий мав бути важливим елементом в реалізації масштабної загальносоюзної програми, оскільки частка Кримської області у виробництві вина для ринку СРСР була доволі значною.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання раціоналізації управління економікою на регіональному рівні у період економічної інтеграції Криму до УРСР досліджувалося в працях економістів радянського періоду [3; 4]. Економічні перетворення у Криму в післявоєнний період в аграрній сфері та в сфері управління господарством, зокрема, досліджено у праці А. Пашені [5]. Проте поза увагою дослідників лишилися проблеми нових підходів керівництва УРСР і СРСР до управління економікою Кримської області після її передачі до складу України. Зокрема, потребує аналізу процес спеціалізації сільського господарства Криму, який розгорнувся у 1954 р.

Метою статті є дослідження системи структурних змін в управлінні економікою, які реалізувалися при передачі Криму до складу УРСР заради забезпечення розвитку сільського господарства на півострові, а також заходів керівництва УРСР по забезпеченню розвитку в Криму виноградарства, садівництва та інших перспективних для цього регіону галузей.

Основні результати дослідження. 26 серпня 1954 р. Рада Міністрів СРСР і ЦК КПРС прийняли постанову «Про подальші заходи щодо розвитку сільського господарства, міст і курортів Кримської області УРСР», яка передбачала численні заходи щодо розвитку сільського господарства на півострові. На виконання постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС відповідна постанова була прийнята Радою Міністрів УРСР і ЦК КПУ, поклавши початок стратегії на розвиток виноградарства і садівництва в Криму, а також реалізації багатьох соціально-економічних проблем, пов'язаних, зокрема, з підвищенням продуктивності праці, матеріальним стимулюванням праці колгоспників з метою зацікавити їх у результатах виробництва і т.і.

У Криму фактично колгоспам доводилося переорієнтовувати характер їх виробництва, виходячи із завдань постановами Ради Міністрів СРСР і УРСР. При цьому у своїй більшості колгоспи перебували у стагнаційному стані, показником чого була дуже велика заборгованість перед колгоспниками, і насамперед у частині заборгованості за трудові. Так, на прикладі колгоспів Ялтинського, Алуштинського і Судакського районів на 1952 р. загальна сума заборгованості складала 16206,8 тис. рублів, а на 1953 р. — 17948,4 тис. рублів, маючи тенденцію зростання загальної суми заборгованості майже на 11% [6, арк. 53].

Дана тенденція значною мірою зумовлювалась низькою продуктивністю землекористування, де провідну роль посідали павсовища [7, арк. 40] на відміну від більш перспективних (з точки зору прибутків) напрямів господарювання, як, наприклад, рільництва або, відповідно до умов Криму — садівництва і виногра-

дорства. Втім загальний стан заборгованості колгоспів був пов'язаний і із низькою зацікавленістю колгоспників у підвищенні продуктивності праці через відсутність дієвої системи матеріального стимулювання. Постанова Ради Міністрів УРСР від 26 серпня 1954 р., вочевидь, мала конкретизований характер щодо заходів по забезпеченню розвитку сільського господарства в Криму, і саме постановою було передбачено механізми сприяння переорієнтації спеціалізації колгоспів до більш перспективних напрямків.

Так, для стимулювання виноградарства, садівництва і вирощування тютюну в перспективних для цього напрямку виробництва колгоспах постановою Ради Міністрів СРСР було зобов'язано Держбанк СРСР зараховувати грошові кошти в розмірі 25% за вимогою колгоспів від усіх грошових доходів, одержаних від реалізації продукції садівництва, виноградарства і вирощування тютюну на особливий поточний рахунок, з якого гроші могли витратитися тільки на виплату трудоднів [8, с. 265]. Зарахування цих коштів здійснювалось на вимогу колгоспів і, таким чином, було передбачено засіб забезпечення колгоспів можливістю розпоряджатися коштами, які вони отримували, на матеріальне стимулювання праці колгоспників.

Крім того постанова Ради Міністрів УРСР і ЦК КПУ забезпечувала механізми стимулювання колгоспників до роботи в садівництві, виноградарстві й вирощуванні тютюну через рекомендацію за рішенням загальних зборів (де це доцільно) видавати виробникам аванс у розмірі 25% грошових коштів від можливої реалізації продукції цих видів діяльності. Видачу було рекомендовано здійснювати щомісячно в розмірі 15% на всі трудодні, вироблені в громадському господарстві з початку року і до 10% на трудодні, вироблені в садівництві, виноградарстві і тютюнництві, встановивши, що аванс при остаточному розподілі коштів не зменшується [8, с. 265].

Тобто фактично колгоспників мали стимулювати до додаткової трудової участі в роботі по розвитку садівництва, виноградарства і тютюнництва, стимулюючи їх додатково матеріально за роботу в усіх основних роботах в колгоспі за рахунок надходжень від виробництва продукції садівництва, виноградарства і тютюнництва й окремо додатково стимулюючи на трудодні, вироблені у вказаних галузях. Тобто участь у роботі в садівництві, виноградарстві й тютюнництві для отримання додаткових матеріальних стимулів було обумовлено і гарантовано, оскільки аванс при остаточному розподілі коштів не мав зменшуватись.

Це положення постанови мало своїм витоком прагнення подолати недовіру колгоспників до керівництва колгоспів у питанні оплати трудоднів і, відповідно, підвищити зацікавленість колгоспників у результатах їх праці. Держава намагалась гарантувати колгоспникам Криму матеріальні стимули для того, щоб отримати змогу покладатися на надійну робочу силу в забезпеченні розвитку в Криму перспективних галузей сільського господарства.

Така можливість виникла й завдяки підпорядкуванню сільського господарства Кримської області Міністерству сільського господарства УРСР, яке, відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР, мало реалізувати програми розвитку сільського господарства в Криму, покладаючись на союзно-республіканське Міністерство сільського господарства СРСР.

Так, показово, що реалізація виробленої кримськими колгоспами сільськогосподарської продукції відбувалась у відповідності з програмами реалізації такого самого типу продукції, яка вироблялась аграрними підприємствами в УРСР. Долучення кримських сільськогосподарських підприємств, які переорієнтовувалися на садівництво і виноградарство, до української системи сільськогосподарського виробництва, мало закласти підвалини рентабельності цих підприємств у Криму. У той же час для РРФСР Кримські сільськогосподарські підприємства були периферійними і не відігравали суттєвої ролі для Міністерства сільського господарства РРФСР. Власне, прийняття постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС від 26 липня 1954 р. «Про подальші заходи...» мало на меті забезпечити реалізацію заходів по розвитку сільського господарства Криму, покладаючи зобов'язання на УРСР. Уряд УРСР вимушений був залучати свої внутрішні адміністративні й матеріальні ресурси заради забезпечення виконання постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС.

Протягом 1954 р. у Кримській області доволі активно здійснювалась робота по переорієнтації сільськогосподарського виробництва на виноградарство, садівництва, ягідництва, вирощування тютюну та інші галузі, які за кліматичними даними були найбільш перспективними на півострові. Зобов'язання реалізувати положення постанови Ради Міністрів СРСР і УРСР у першу чергу покладалося на Першого Секретаря Кримського обкому КПУ Д. Полянського. У довідці, наданій Д. Полянським про стан виконання постанови Ради Міністрів УРСР і ЦК КПУ, яку було підготовлено на 24 грудня 1954 р. для ЦК КПУ, було висвітлено заходи щодо виконання постанови і проблеми, які виникали у процесі здійснення цих заходів.

Так, за даними довідки, у 1954 р. у колгоспах було висаджено 930 га садів (109% до плану), а в радгоспах — 120 га (44% плану), виноградників було висаджено у колгоспах 900 га (72% плану) і у радгоспах 400 га (65% плану), ягідників було висаджено у колгоспах 40 га (80% плану) і у радгоспах 19 га (26% плану). Інформувалося про недовиконання планів щодо відновлення садів і виноградників і водночас вказувалося, що у поточному 1954 р. плани із посадки і відновлення садів та виноградників мають бути виконаними [9, арк. 57].

Дані, які було надано в довідці, викликають сумніви щодо реальності їх виконання по усіх викладених позиціях до кінця 1954 р. Протягом обмеженого часу у 1954 р. завершити виконання планів робіт було неможливо, і тому, очевидно, завершення їх виконання мало бути перенесено на наступний рік. Недовиконання планів по розвитку в Криму садівництва, виноградарства і ягідництва у 1954 р. було зумовлене труднощами на півострові з робочою силою в колгоспах, про що свідчать статичні дані, надані Кримським обласним статистичним управлінням ЦСУ Держплану СРСР. До того ж роботи не забезпечувались необхідним матеріалом.

Щодо розвитку садівництва в Криму на 1955 р., то планом було передбачено посадку 507 тис. плодкових саджанців, з котрих в Кримській області в наявності були 495 тис. штук і недостатню кількість планувалося виростити до осені 1955 р. Для забезпечення потреби Криму в посадковому матеріалі у 1956-1957 рр. державні розплідники, а також розплідники колгоспів і радгоспів закладали поля на площі 67 га, і, за даними довідки, підводний матеріал був у наявності [9, арк. 58]. Розплідники, як зазначається у довідці, були не лише у колгоспів та

радгоспів, а й державні. Тому виникає проблема статусу державних розплідників, їх підпорядкування. Ці державні розплідники могли бути підпорядкованими безпосередньо органам виконавчої влади чи Міністерству сільського господарства СРСР чи УРСР.

Питання підпорядкування цих державних розплідників дає змогу визначити підходи до реалізації політики влади СРСР і УРСР щодо розвитку сільського господарства Криму. Колгоспна земля перебувала згідно статті 8 діючої в СРСР на 1954 р. Конституції у безстроковому користуванні колгоспів, тобто навечно [10, с. 4], а радгоспи були господарствами владних і господарських інституцій, і їх діяльність курувалась Міністерством сільського господарства після приєднання до нього Міністерства радгоспів. Проте точним фактом є безпосереднє здійснення державою політики розвитку садівництва в Криму. У питанні розвитку сільського господарства в Кримській області кураторство здійснювалося ЦК КПУ при тому, що Кримський обком КПУ мав надзвичайні повноваження у питанні здійснення політики по соціально-економічному розвитку Криму.

Вартим уваги в аспекті проблеми підпорядкування об'єктів Криму є й фрагмент довідки щодо регулювання річища річок в Криму як необхідної умови розвитку сільського господарства. Складання програми робіт відповідно річок Альма, Кача і Бельбек на 1954 р. було представлено на затвердження Головодгоспу при Раді Міністрів УРСР. На відміну від будівництва об'єктів Південно-Українського і Північно-Кримського каналів, де проекти і плани робіт затверджувалися Міністерством бавовництва СРСР [11, арк. 125], у цьому випадку затвердження вже здійснювалося інституцією при Раді Міністрів УРСР.

Так, очевидним є продовження політики в сфері економіки щодо максимального врахування регіональних економічних особливостей. У зв'язку з цим відбувається перенесення процедури прийняття рішень на місцевий рівень, у даному разі республіканський. Гідробудівництво мало міжгалузеве значення, і тому воно перебувало під управлінням Ради Міністрів УРСР. У період будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів будівництво було не лише міжгалузевим, а й міжреспубліканським, оскільки Крим на той час перебував у складі РРФСР. Тому його управління здійснювалося загальносоюзним міністерством, проте, одна будівельна організація — «Укрводбуд» — мала його здійснювати через особливості прокладення траси каналів [12, арк. 5]. Отже, відбувалося перенесення відповідальності за реалізацію програм по соціально-економічному розвитку Криму після його передачі до УРСР на Раду Міністрів УРСР та її інституції. Кримська експедиція «Укргіпроводгоспу», за даними довідки, вже розпочала пошукові роботи з 1 листопада 1954 р. Тобто, роботи по проектуванню робіт із гідробудівництва в Криму також здійснювалися українськими інституціями.

Також Міністерству сільського господарства УРСР 25 жовтня 1954 р. було надано інформацію про стан ґрунтів, які призначалися для відновлення і висадки садів та виноградників та для розширення площ під вирощування тютюну. Крім того було представлено план і обсяги робіт із підготовки ґрунтів для закладення садів і виноградників, у тому числі вибухових робіт, які мали здійснюватися у гірських колгоспах за рахунок державного бюджету. Тобто затвердження планів робіт по підготовці ґрунтів до висадження садів і виноградників

та кураторство за їх проведенням мало здійснюватися Міністерством сільського господарства УРСР.

Специфічна управлінська система господарством на Кримському півострові у період до передачі півострова до складу УРСР виявляла себе й у питанні підпорядкування радгоспів, що здійснювалось не за галузевим, а за територіально-організаційним принципом. Радгоспи в СРСР були господарськими утвореннями, які формувалися в структурі інших, не сільськогосподарських об'єднань та інституцій (при підприємствах, в структурі міністерств, військові радгоспи тощо). В СРСР пізньосталінського періоду радгоспи перебували у галузевому віданні Міністерства радгоспів СРСР. У Криму ж було утворено виробничі об'єднання «Кримвінтрест», яке мало здійснювати управління радгоспами, зокрема, профільними господарствами від інших виробничих об'єднань (у тому числі радгоспом «Булганак») без їх підпорядкування Міністерством радгоспів напряму.

Очевидно, специфічна ситуація із радгоспами на Кримському півострові склалась у результаті того, що ці підприємства утворювалися для обслуговування індустрії відпочинку та оздоровлення й засновувалися підприємствами й організаціями, які базувалися не на півострові й не мали змоги (особливо у повоєнний час) повноцінно займатися питаннями розвитку підвідомчих їм радгоспів. Фактично в Криму керівництво підприємствами цього типу здійснювалося об'єднанням, яке було утворено за галузево-організаційним принципом, і організаційне утворення такого типу могло виконувати роль лише інституції, яка мала забезпечувати тимчасове функціонування радгоспів. Отже, із заходами, які здійснювалися радянським урядом щодо розвитку сільського господарства в Криму, відбувається створення адміністративних передумов для управління радгоспами виключно за галузевим принципом, і спрямування їх спеціалізації у передбаченому державними програмами напрямку при тому, що Крим у цей період планувався як база для винного виробництва загальносоюзного масштабу. Так, у радгоспі «Булганак» на кінець 1954 р. було піднято 130 га плантажу.

Втім, зупиняючись на проблемі радгоспів і їх підпорядкуванню регіональним структурам, варто згадати й про інші напрями виробництва в аспекті реалізації загальносоюзної стратегії розвитку сільського господарства. Так, для розвитку вирощування овочів і картоплі в Криму було утворено овочево-молочний трест, котрий об'єднував радгоспи відповідного спрямування. Тобто, очевидним є утворення господарських об'єднань за галузевим принципом. Ці об'єднання перебували під прямим кураторством Кримського облвиконкому і обкому КПУ, якими приймалися розпорядчі постанови відповідно галузевих виробничих об'єднань та колгоспів. Так, 1954 р. Облвиконкомом і обкомом КПУ було прийнято спеціальну постанову про розвиток теплично-парникового господарства в колгоспах, радгоспах і присадибних господарствах. В рамках цієї постанови було передбачено будівництво теплиць в господарствах і стимулювання їх функціонування. Так, у 1954 р. в Криму у колгоспах було побудовано 18 теплиць площею 5290 м. кв. замість запланованих 1500 м. кв., а у стадії будівництва перебували ще 15 теплиць загальною площею 6500 м. кв. Всього протягом 1954 р. площі під овочами і картоплею в Криму було збільшено порівняно з 1953 р. на 25%. Також у довідці щодо заходів по розвитку сільського

господарства у Криму в 1954 р. звітувалося про завезення на півострів у повному обсязі палива для обслуговування тепличного господарства [9, арк. 59].

Отже, розвиток овочевого напрямку сільського господарства в Криму із передачею півострова до складу УРСР здійснювався інтенсивно в рамках проголошеного М. Хрущовим курсу на крутий підйом сільського господарства, і в рамках цього курсу було передбачено особливе значення вирощуванню овочів. Крим мав відігравати особливу роль у реалізації програми цього курсу по овочівництву, особливо зважаючи на потреби в продовольстві галузі відпочинку в Криму: для постачання санаторіїв, будинків відпочинку тощо. Питання забезпечення продуктами харчування закладів відпочинку на півострові перебувало під особливим контролем ЦК КПУ, оскільки формально ставилося питання про підпорядкування сільськогосподарських підприємств на півострові (для забезпечення потреб галузі відпочинку й оздоровлення) Міністерству сільського господарства УРСР.

Для розвитку в Криму садівництва було створено й Садрадгосптрест, об'єднання, у віданні якого перебували радгоспи садівничого спрямування. В радгоспах, які перебували у віданні цього тресту здійснювалися пошукові роботи по виявленню зрошуваних земель, оскільки планувалося розширення їх площ у контексті планів по розвитку садівництва на півострові.

Значна увага приділялась і тютюновому виробництву, зокрема, висадці нових площ і будівництву сушильних приміщень, а також механізації процесів посадки і міжрядної обробки тютюну. На 1955 р. планувалося механізувати ці процеси на 84%. Намічалось механізувати процес поливу посадок тютюну із забезпеченням для цього необхідних матеріалів [9, арк. 59].

Отже, для адміністративного забезпечення умов розвитку сільського господарства в Криму було здійснено централізацію управління окремими галузями за галузевим і організаційно-правовим принципом шляхом створення трестів радгоспів, яких в Криму було багато. Проте було забезпечено умови для значної самостійності в прийнятті управлінських рішень на регіональному рівні. Доволі значну господарську автономію отримали обласні органи управління в Криму, а також доволі значні повноваження в прийнятті управлінських рішень щодо розвитку сільського господарства в Криму отримали республіканські органи в УРСР. Разом із тим забезпечувалися умови для реалізації можливостей приватної господарської ініціативи присадибних господарств. Для них закладається програма допомоги у розвитку садівництва і виноградарства, а також у створенні теплиць, будівництві тощо.

Довідка, яку було надано для ЦК КПУ Д. Полянським, містила також прохання про надання Кримському обкому допомоги заради виконання постанови ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР від 26 серпня 1954 р. У питанні адресності звернення Першого секретаря Кримського обкому КПУ вартим уваги є той факт, що у питанні сприяння у розвитку сільського господарства в Криму він звернувся до ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР. Того ж 1954 р. у питанні розвитку нафтогазового комплексу в Криму Д. Полянський звертався до Ради Міністрів СРСР [13, арк. 105], тобто до загальносоюзних урядових інституцій. Також слід звернути увагу, що на підставі постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР було прийнято постанову ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР, якою було встановлено комплекс заходів вже безпосередньо керівними органами України. У цьому фа-

кті очевидно є передача повноважень у розвитку сільського господарства в Криму до компетенції владних органів УРСР. Тобто в СРСР вже в 1954 р. набувала оберті політика по передачі управлінських повноважень до республіканських і регіональних органів управління в питаннях місцевого значення.

У той же час розвиток таких галузей, як нафтогазова, перебував у компетенції загальносоюзних органів управління, і тому відносно цих галузей Перший секретар Кримського обкому КПУ здійснював самостійні контакти від ЦК КПУ із загальносоюзними органами, а про його діяльність у цьому напрямку ЦК КПУ повідомляло Постпредство УРСР в Москві [13, арк. 105]. Також у питаннях галузей, асигнування яких здійснювалося з бюджету СРСР, кримське керівництво здійснювало контакти із центральними союзними органами. Д. Полянський намагався користуватися особливим становищем, яке Крим, зрештою, здобуває собі від 1953 р., коли вперше за післявоєнні роки на сесії Верховної Ради СРСР представник Криму рівня Першого секретаря обкому отримав голос і виголосив програмну промову щодо перспектив соціально-економічного розвитку півострова [14, с. 42-47]. Такі радикальні зміни у становищі керівництва Кримської області щодо гучної заяви про перспективи розвитку господарства півострова на сесії ВР СРСР були свідченням проявів інтересу керівництва СРСР до розвитку аграрного сектора і його економіки Криму в цілому. Д. Полянський намагався максимально користуватися цим інтересом, щоб підтримувати контакт безпосередньо із союзним керівництвом.

Водночас ситуація щодо передачі компетенцій по управлінню господарством Кримської області до кінця 1954 р. змінювалась на користь повного перепідпорядкування управління кримською економікою до керівництва УРСР, оскільки ключове значення у економічному розвитку Криму відігравало сільське господарство. Також й нафтогазовий комплекс півострова й інші галузі промисловості поступово переходили в управління владними інституціями УРСР. Так, трест «Кримнафтогазрозвідка» було передано в структуру Укрнафти [15, арк. 120].

Висновки. Після смерті Й. Сталіна перед новим керівництвом СРСР постало питання реформування як політичної системи, побудованої на основі культури особи Сталіна, так і системи управління економікою. Реформування поставило питання про здобуття довіри і суспільної підтримки суспільством нового керівництва держави. Тому було започатковано ряд соціальних ініціатив, серед яких був «крутий підйом» сільського господарства й піднесення життєвого рівня населення. В рамках цієї програми планувалося здійснити переорієнтацію споживання алкоголю із горілчаного спрямування на винне. Проте піднесення сільського господарства потребувало перенесення центрів прийняття господарських управлінських рішень на регіональний рівень, а також планування розвитку господарства із врахуванням регіональних особливостей. Передача Криму від РРФСР до УРСР у 1954 р. відбувається із врахуванням того, що Крим складав економічно єдиний регіон із південними районами УРСР, а також, що в УРСР була доволі розвинута аграрна база, яка могла допомогти у розвитку перспективних галузей на півострові.

Зважаючи на стан стагнації аграрних підприємств у Криму і відсутність за перебування півострова у складі РРФСР можливостей для залучення ресурсів на його розвиток, забезпечення умов для розвитку в Криму виноградарства, садівництва, ягідництва, вирощування тютюну тощо мало відбуватися завдяки пі-

дтримці інституцій УРСР. У питанні розвитку сільського господарства політика Кримського обкому КПУ і облвиконкому цілком перебувала в оперативному управлінні Ради Міністрів УРСР і профільних республіканських відомств. У той же час по окремих галузях загальносоюзного значення, як нафтогазова, Перший секретар Кримського обкому КПУ в 1954 р. ще підтримував контакт із загальносоюзними відомствами. Завдяки ресурсному забезпеченню із УРСР вже протягом 1954 р. в Криму відбуваються важливі зрушення у забезпеченні умов для переорієнтації аграрного виробництва на виноградарство і садівництво, а також із України активно здійснюється матеріальне забезпечення цього процесу.

У перспективі потребує дослідження розвиток переробної промисловості в Криму, котра мала забезпечувати переробку продукції аграрного виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України), ф. 1, оп. 24, спр. 2943.
2. Заседание Верховного Совета СССР 4-го созыва, первая сессия (20-27 апреля 1954 г.): стенографический отчет. — М.: Изд. Верховного Совета СССР, 1954. — 571 с.
3. Волобой П. В. Проблеми територіальної спеціалізації і комплексного розвитку народного господарства Української РСР / П. В. Волобой, В. А. Поповкін. — К.: Наукова думка, 1972. — 252 с.
4. Градов Г. Л. Специализация и комплексное развитие южного экономического района СССР / Г. Л. Градов. — К.: Наукова думка, 1965. — 160 с.
5. Пашеня В. Н. Крымская область в советский период (1946-1991 гг.) / В. Н. Пашеня. — Симферополь: ДИАЙПИ, 2008. — 520 с.
6. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 3843.
7. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 3843.
8. Постанова Ради Міністрів Української РСР і Центрального Комітету КПУ «Про заходи по подальшому розвитку сільського господарства, міст і курортів Кримської області Української РСР» // Крим в умовах соціально-політичних трансформацій (1940-2015). Збірник документів і матеріалів. Друге видання. Упор. О. Г. Бажан, О. В. Бажан, С. М. Блашук, Г. В. Боряк, С. І. Власенко, Н. В. Маковська. — К.: ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2016. — С. 260-275.
9. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 3843.
10. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Із змінами і доповненнями, прийнятими на I, II, III, IV і V сесіях Верховної Ради СРСР третього скликання. — К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1954. — 24 с.
11. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1773.
12. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 905.
13. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 3725.
14. Заседания Верховного Совета РСФСР 3-го созыва. Третья сессия (25-27 августа 1953 г.). Стенографический отчет. — М.: Издание Верховного Совета РСФСР, 1953. — 201 с.
15. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 3725.

REFERENCES

1. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 2943 (in Rus.).
2. *Setting of the Supreme Soviet of the USSR of the 4th convocation, the first session (April 20-27, 1954): Stenographic report.* (1954). Moscow: Izd. Verhovnogo Sovietsa USSR (in Rus.).
3. Voloboy, P. V. & Popovkin, V. A. (1972). *The problems of territorial specialization and complex development of the people's government of the Ukrainian SSR.* Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
4. Gradov, G. L. (1965). *Specialization and integrated development of the southern economic region of the USSR.* Kyiv: Naukova Dumka (in Rus.).
5. Pashchenia, V. N. *Crimean Region in the Soviet Period (1946-1991).* Simferopol: DIAIPE (in Rus.).
6. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3843 (in Rus.).
7. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3843 (in Rus.).
8. Resolution of the Council of Ministers of the Ukrainian SSR and the Central Committee of the Communist Party of Ukraine "On Measures for the Further Development of Agriculture, Cities and Resorts of the Crimean Region of the Ukrainian SSR". (2016). In O.H. Bazhan et al (Eds), *The Crimea under socio-political transformation (1940-2015). Collection of documents and materials* (pp. 260-275). 2nd ed. Kyiv: Publishing house «Klio» (in Ukr.).
9. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3843 (in Rus.).
10. *The Constitution (Basic Law) of the Union of Soviet Socialist Republics.* With the amendments and additions adopted at the 1st, 2nd, 3rd, 4th and 5th sessions of the Supreme Soviet of the USSR of the third convocation. (1954). Kyiv: State Publishing House of Political Literature of the USSR (in Ukr.).
11. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 1773 (in Rus.).
12. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 905 (in Rus.).
13. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3725 (in Rus.).
14. Setting of the Supreme Soviet of the RSFSR of the 3rd convocation. The third session (1953, August 25-27.). *Stenographic report.* Moscow: Publishing of the Supreme Soviet of the RSFSR (in Rus.).
15. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3725 (in Rus.).